

NAKNADA ŠTETE U SLUČAJEVIMA PRINUDNO MOBILISANIH IZBEGLICA

Mojca Šivert

Opšte su poznate okolnosti pod kojima je 705.667¹ ljudi napustilo teritoriju Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Opšte su poznate i nesreće i patnje koje su ovi ljudi pretrpeli tokom pokušaja da stignu u Srbiju. Svima njima se nakon dolaska na teritoriju Republike Srbije barem na trenutak učinilo da su stigli na mesto gde ne moraju da strahuju za sopstvenu bezbednost i bezbednost svojih porodica. Pored njihovog ličnog uverenja, ovakvu vrstu bezbednosti garantovali su im kako domaći tako i međunarodni pravni propisi.

Našavši se izvan zemlje svog državljanstva, u Republici Srbiji stekli su izbeglički status, shodno međunarodnoj Konvenciji o statusu izbeglica iz 1951.² godine, Protokolu uz ovu konvenciju iz 1967. godine, kao i na osnovu važećeg Zakona o izbeglicama Republike Srbije.

Članom 33 Konvencije izričito je propisano da “država u kojoj se izbeglica nađe, ne sme da ga protera ili vrati silom tamo gde bi njegov život ili sloboda bili ugroženi zbog njegove rase, vere, državljanstva, pripadnosti nekoj socijalnoj grupi ili političkog mišljenja.”

Nažalost po sve, ovo nije bila prepreka organima Republike Srbije, tačnije organima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije (MUP RS) da u periodu od juna do septembra 1995. godine liše slobode i sprovedu preko državne granice oko 10.000 izbeglih i prognanih lica³ na teritoriju Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, dakle na teritoriju s koje su ta lica prethodno izbegla

¹ Podaci Komesarijata za izbeglice Republike Srbije.

² FNRJ je ovu konvenciju ratifikovala 01. 07. 1960. godine i time postala država ugovornica, koju Konvencija obavezuje.

³ Nezvanični podaci.

Naime, dolazeći u kolektivne centre, u koje su izbeglice bile smeštene, pripadnici MUP-a RS su ih, pod izgovorom da moraju s njima da obave informativni razgovor ili da provere podatke, i uz pretnju da će u suprotnom upotrebiti silu, nezakonito lišavali slobode i odvodili u lokalne stanice policije, odakle su ih nakon par sati zadržavanja uz oružanu pratnju i preteće postupanje sproveli preko državne granice. Jedni su prebacivani u mesto Erdut u Istočnoj Slavoniji, gde se nalazio kamp Srpske dobrovoljačke garde (u daljem tekstu: Kamp) pod komandom Željka Ražnatovića Arkana, a drugi preko Bijeljine i Janje za Manjaču u Republiku Srpsku, takođe u kamp Srpske dobrovoljačke garde.

U kampu su bili izloženi malteretiranju i poniženjima. Metode "kažnjavanja" kojima su bili podvrgnuti za "prestupe" koje nisu počinili duboko su vredale ljudsko dostojanstvo. Terani su da trče u krug, noseći kamen težak i po 20 kilograma nazvan "Gospodin Disciplina", kojem su morali da se poklone pre nego što ga uzmu i da to isto ponove prilikom spuštanja. Zatvarani su i vezivani u pseće kućice i terani da se oglašavaju lajući poput psa. Goli do pasa vezivani su za jarbole od zastava i po više dana. Ovo nasilje primenjivalo se kao instrument prinude prema izbeglim i prognanim licima i imalo je za cilj ulivanje straha i slamanje njihove ličnosti.

Boravak u Kampu je trajao par dana, a potom su izbeglice, protivno svojoj volji, uključivane u ratne jedinice vojske Republike Srpske Krajine ili vojske Republike Srpske. Raspoređivani su na prve linije fronta i sve vreme bili su izloženi svim ratnim rizicima, a nemali broj je izgubio i život. Većina njih je u sastavu ovih jedinica ostala do potpisivanja Dejtonskog sporazuma u decembru 1995. godine. Neki od njih su u ratnim akcijama zarobljeni i u zatvorima u Sarajevu, Mostaru, Bihaću zadržani sve do zvanične razmene ratnih vojnih zarobljenika, u nekim slučajevima do juna 1996. godine.

Od trenutka lišenja slobode od strane MUP-a Srbije, pa sve do povratka u Srbiju, ti ljudi du trpeli izuzetne bolove, pre svega duševne, zbog povrede slobode i prava ličnosti (nezakonito lišenje slobode), a nemali broj i fizičke bolove i strah usled torture kojoj su bili izloženi. Sve ovo ostavilo je traga na njihovom zdravstvenom stanju.

Ovakvim postupanjem organa MUP-a Republike Srbije, povređena su osnovna ljudska prava i slobode izbeglih i prognanih lica, i naneseni su im duševni bolovi koji su direktna posledica nezakonitog lišenja slobode, upotrebe sile i brutalnih postupaka, i prinudnog učešća u ratu.

Republika Srbija ne samo što nije obezbedila nužnu zaštitu izbeglih/prognanih lica na svojoj teritoriji, u skladu s Konvencijom i Zakonom o izbeglicama, već je preko svojih organa izložila te ljude upravo onim opasnostima od kojih su i pobjegli da bi stekli status izbeglog/prognanog lica. Ovakvim postupanjima prekršene su i odredbe čl. 23 Ustava SRJ, čl. 25 Ustava Republike Srbije i čl. 1 Zakona o unutrašnjim poslovima Republike Srbije.

Zakonom o obligacionim odnosima (ZOO) predviđena je mogućnost pokretanja sudskog postupka, odnosno podnošenja tužbi za nadoknadu nematerijalne štete svim licima koja su pretrpela duševne bolove, strah ili fizičke bolove. Tužbe se podnose protiv fizičkih ili pravnih lica ili organa koji su svojim postupanjem prouzrokovali jedan od vidova nematerijalne štete. Cilj zakonodavca je bio da se licima koja su jedan od ovih vidova štete pretrpela (oštećenici) omogući da dosuđenim novčanim iznosom ublaže patnje koje su trpeli ili još uvek trpe

Prema čl. 376 Zakona o obligacionim odnosima (ZOO) opšti rok potraživanja naknade prouzrokovane štete zastareva u subjektivnom roku od 3 godine i računa se od dana saznanja oštećenog za štetu i učinioca, odnosno u objektivnom roku od 5 godina.

Od oko 10.000 prinudno mobilisanih izbeglica, samo oko 1.000 je u zakonom propisanom roku podnelo tužbe za naknadu nematerijalne štete. Razlog tome bio je strah od daljih progona od strane režima Slobodana Miloševića, kao i strah od Arkana i njegovog komandnog kadra. Nije bez značaja ni činjenica da je reč o prognanim licima koja su, zbog loše ekonomske situacije u Republici Srbiji, bila prinuđena da se bore za голу egzistenciju i da većina njih nije imala materijalnih sredstava i informacija o tome da bi parnične postupke za naknadu pretrpljene nematerijalne štete trebalo pokrenuti u zakonom propisanim opštim rokovima zastarelosti naknade ove vrste štete.

U postupcima za naknadu štete, koji su pokrenuti do 2000. godine, sud je nesumnjivo utvrdio odgovornost organa Republike Srbije za nastanak štete koja se ogleda u pretrpljenom strahu i pretrpljenim duševnim bolovima zbog povrede časti, slobode i prava ličnosti, te je obavezana Republika Srbija da tužiocima (izbegla/prognana lica koja su podnela tužbu) nadoknadi pretrpljenu štetu⁴.

Po isteku zakonom predviđenog roka, Međunarodna mreža pomoći (IAN) pokrenula je, u ime izbeglih lica s teritorije Bosne i Hercegovine i Hrvatske, pred Prvim opštinskim sudom u Beogradu 42 parnična postupka (u ime 51 lica) za naknadu nematerijalne štete zbog povrede slobode i prava ličnosti, pretrpljenih fizičkih bolova, straha i duševnih bolova zbog umanjavanja životnih aktivnosti. Istovremeno je podneseno i isto toliko krivičnih prijava nadležnim tužilaštvima.

Tužbe su podnesene jer smatramo da je u radnjama organa Republike Srbije, prilikom neosnovanog lišenja slobode - prinudne mobilizacije, u celosti sadržan opis krivičnog dela protivpravnog lišenja slobode iz čl. 63 st. 3 i 4 KZ RS. Smatramo da bi u opisanim slučajevima rok zastarelosti trebalo da bude produžen u skladu sa čl. 377 ZOO. Navedenim članom Zakona propisano je da, «kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok

⁴ U zavisnosti od konkretnog slučaja iznosi se kreću od 150.000,00 do 250.000,00 dinara – sudska praksa.

zastarelosti, zahtev za naknadu štete prema odgovornom licu zastareva kad istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja».

Radnja krivičnog dela iz čl. 63 st. 3 i 4 KZ RS sastoji se u protivpravnom zatvaranju, držanju u pritvoru ili u oduzimanju slobode kretanja na bilo koji drugi način. Krivično delo su izvršila službena lica – pripadnici MUP-a RS, zloupotrebom svog položaja i ovlašćenja, a lišenje slobode izvršeno je na naročito svirep način i trajalo je duži vremenski period. Iz iznetog činjeničnog stanja moguće je pouzdano utvrditi da su prilikom lišenja slobode organi MUP-a RS postupali protivpravno.

Dakle, zbog načina na koji su izbegla lica nezakonito lišena slobode, trajanja lišenja slobode, kao i posledica koje su usled protivzakonitog lišenja slobode nastupile, šteta koju su ti ljudi pretrpeli prouzrokovana je izvršenjem krivičnog dela protivpravnog lišenja slobode iz čl. 63 st. 3 i 4 KZ RS. Prema odredbi čl. 95 st. 3 Osnovnog krivičnog zakona, zastarelost krivičnog gonjenja za krivično delo za koje je predviđena kazna preko pet godina zatvora nastupa kada protekne deset godina od izvršenja krivičnog dela.

Desetog februara 2004. godine Građansko odeljenje Vrhovnog suda Srbije zauzelo je pravni stav u pogledu roka zastarelosti naknade nematerijalne štete u slučajevima kada je šteta prouzrokovana nezakonitim lišenjem slobode od strane organa Republike Srbije, po kome potraživanje naknade štete po osnovu odgovornosti države za štetu koju prouzrokuje njen organ nezakonitim lišenjem slobode zastareva u rokovima propisanim odredbama čl. 376 ZOO. U obrazloženju ovog stava stoji da bi se rokovi zastarevanja primenom odredaba čl. 377 ZOO mogli primeniti samo na neposrednog učinioca krivičnog dela kojim je šteta uzrokovana, a ne i prema državi, odnosno pravnom licu koje za štetu odgovara umesto njega.

Fond za humanitarno pravo, Beogradski centar za ljudska prava i Međunarodna mreža pomoći su 26. novembra 2004. godine podneli Inicijativu za izmenu navedenog pravnog stava smatrajući da se nije radilo o pojedinačnim slučajevima protivpravnog postupanja pripadnika MUP-a, već da je ovakvo postupanje bilo posledica celokupne politike Republike Srbije, te tako princip odgovornosti neposrednog učinioca ne bi bio u skladu s pravdom i pravičnošću.

U prilog produženju roka zastarelosti naknade nematerijalne štete vezivanjem za krivično delo protivpravnog lišenja slobode ističemo i dva pravna stava koja je usvojilo Građansko odeljenje Vrhovnog suda Srbije.

1. Na sednici održanoj 27. 12. 1999. godine Građansko odeljenje VSS usvojilo je stav po pitanju zastarelosti potraživanja naknade ratne štete. Naime, šteta koja je prouzrokovana pripadnicima bivše JNA u oružanim sukobima s paravojnim formacijama bivših republika SFRJ... prouzrokovana je krivičnim delom oružane pobune iz čl. 124 KZ Jugoslavije, pa njeno potraživanje zastareva u roku od 15 godina, saglasno čl. 377 st. 1 ZOO (**I Su. -147/99**).

2. Na sednici od 25. 06. 2001. godine Građansko odeljenje Vrhovnog suda Srbije zauzelo je izmenjeni pravni stav⁵ po pitanju odgovornosti Republike Srbije za nezakonit rad organa MUP-a. Navedenim pravnim stavom utvrđuje se potpuna odgovornost Republike Srbije za štetne posledice koje su nastupile usled protivpravnog postupanja njenih organa i u slučaju kada su one nastupile na teritoriji Republike Srpske i Republike Srpske Krajine, sa obrazloženjem da «pravičnost i težnja da se žrtva obešteti nalaže primenu teorije adekvatne uzročnosti jer je nesumnjivo: **da nije bilo protivpravnog postupanja do štetne posledice ne bi došlo**». Protivpravnost u radu organa Republike Srbije i neosnovanost lišenja slobode ovih lica ogledaju se i u tome što, posle faktičkog lišenja slobode, protiv ovih lica, u smislu čl. 191 i 195 ZKP-a, nikad nije pokrenut krivični postupak.

Dakle, šteta prouzrokovana pripadnicima JNA u oružanim sukobima s paravojnim formacijama i šteta prouzrokovana prinudno mobilisanim licima od strane MUP-a RS u oba slučaja nastupila je usled protivpravnog postupanja učinilaca. Imajući u vidu već priznato pravo na naknadu štete s pozivom na krivično delo oružane pobune u prvom slučaju, kao pravično rešenje nameće se usvajanje predloženog pravnog stava jer je šteta prouzrokovana prinudno mobilisanim licima prouzrokovana krivičnim delom protivpravnog lišenja slobode iz čl. 63 st. 3 i 4. Očigledan razlog za to je i osnovno pravilo u primeni prava «da se u jednakim slučajevima mora postupati na jednak način».

Mada je od podnošenja Inicijative prošlo više od 6 meseci, Vrhovni sud Srbije se o njoj još nije izjasnio. Krivični postupci takođe se nisu odmakli od krivične prijave, naime još uvek nije utvrđen identitet neposrednih počinitelja. Postoji opasnost da će u krivičnim postupcima nastupiti apsolutna zastarelost, i da će neposredni počinioci i njihovi nalogodavci ostati nepoznati i nekažnjeni.

Smatramo da ne postoji politička volja da se ovaj problem reši, te da bi donošenje posebnog zakona kojim bi se regulisala naknada štete ovim licima, i kojim ne bi bio ograničen rok za ostvarivanje ovih prava predstavljala jedino pravedno rešenje.

⁵ Izmenjeni stav donet je na osnovu Inicijative Fonda za humanitarno pravo.